

ENVIRONMENTÁLNÍ MYŠLENKY V POČÁTCÍCH ČESKÉHO ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ*

Jan Dostálík

Fakulta sociálních studií MU Brno

Environmental Approaches at the Beginning of Czech Town and Country Planning

Abstract: This article revisits the theoretical beginnings of Czech town and country planning, and signifies its close relationship with contemporary environmental approaches. The essay focuses on the period between 1918 and 1949, and the basic situation in the development of the Czech theory of spatial planning. The article also points out the changes in the perception of the tasks of planners, and the change that urbanism underwent on the path from “the town to countryside”. This text is based on the detailed analysis of contemporary texts by the most significant Czech architects, town planners, construction engineers and natural scientists. The first part introduces the most important trends in the world architecture of the late 19th and early 20th century, which most probably influenced Czech architecture. The article then focuses on the situation in Czech urbanism and spatial planning in the first half of the 20th century. The main part of the text is constituted by the introduction and evaluation of individual “environmentally thinking” authors and their approach, which hopefully helps to reveal the general approach in this sphere throughout the first half of the 20th century.

Keywords: *environment; architectural theory; history of urbanism; town and country planning; landscape planning*

---

* Článek vznikl v rámci grantového projektu specifického výzkumu MUNI/A/0931/2009 Environmentální aspekty životního způsobu, řešeného na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, a vychází z diplomové práce Dostálík 2010.

Již v 19. století byly časté snahy chránit životní prostředí, kulturní i přírodní. Vznikaly ochranné a okrašlovací spolky, koncepce nových a zdravých měst, byly prováděny kroky k ozelenění a ozdravení již existujících sídlišť. Avšak teprve v první polovině 20. století se tyto snahy transformovaly do vážného odborného zájmu, který se projevil i v oblasti architektonické, lépe urbanistické a ještě lépe prostorově plánovací. A právě tuto transformaci se pokouší přiblížit následující článek. Připomenuty budou především málo probádané počátky utváření oboru územního plánování v Československu a jeho spojitost s myšlenkami k přírodě šetrnými neboli environmentálními.

České územní plánování vzniklo formálně až se zákonem č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, avšak během celé první poloviny 20. století se obor utvářel, tehdy ještě pod jinými a často zaměňovanými názvy, např. krajinné, prostorové, regionální a nakonec i územní plánování. V textu proto sleduji především období po vzniku Československa v roce 1918, větší pozornost pak koncentruji na třicátá a čtyřicátá léta, která byla na teorii o plánování prostoru nejbohatší. Článek tak navazuje na nedávno přeloženou přednášku Petera Clarka „Urbánní dějiny a zelený prostor“ (Clark 2010) a doplňuje ji o historický exkurz do českého prostředí první poloviny 20. století.

Čerpal především z početné skupiny článků publikovaných v dobových periodikách¹ a rovněž ze studií a monografií vydaných od dvacátých do čtyřicátých let 20. století. V diplomové práci, na kterou tento text navazuje, byly prozkoumány relevantní texty ve vybraných odborných časopisech za použití metody kvalitativní analýzy textů. Ta byla zacílena na environmentální témata, kterým se autoři věnovali, a na hodnoty, které stály za jejich apely, návrhy a koncepcemi (více o metodě: Dostalík 2010: 38-40). Výsledky zkoumání dalších dobových textů a jejich porovnání se závěry kvalitativní analýzy shrnuje tento článek.

Pro lepší orientaci je vhodné nejdříve vymezit hlavní pojmy. V prvé řadě jde o označení *environmentální*, které bývá nejobecněji chápáno jako „týkající se životního prostředí“. Je spojováno více se společenskými a hodnotovými aspekty, na rozdíl od pojmu ekologický, který se častěji vztahuje k ekologii jako biologické disciplíně. V tomto textu však pojem environmentální bude pojat úžeji. Za environmentální budou považovány takové teorie, koncepty, návrhy či

---

¹ Mezi nejvýznamnější patří např.: *Volné směry* (1897-1944, 1947-49), *Kráska našeho domova* (1904-51), *Styl* (1909-38), *Stavitel* (1919-38), *Zprávy veřejné služby technické* (1919-50), *Stavba* (1922-38), *Zprávy památkové péče* (1937-63), *Architekt SIA* (1927-44), *Architektura* (od 1939) a *Architekt* (1946-49).

myšlenky, kterými jejich nositelé upozorňovali na negativní vlivy lidské činnosti na přírodní prostředí a zároveň představovali teoretické návrhy, jak tyto problémy architektonicky či urbanisticky řešit. Za *environmentální myšlenky (myšlenky)* tedy budou pokládány takové úvahy (uvažování), kterými se jejich nositelé pokoušeli kriticky hodnotit nepříznivé zásahy člověka do přírodního prostředí a působit proti nim.

Životní prostředí (ať už všech organismů, nebo pouze člověka)² lze rozdělit kupříkladu na dvě složky, z nichž jedna bude pro tuto práci klíčová. Životní prostředí může být *kulturní* – umělé, člověkem vytvořené (materiální i nemateriální povahy) a *přírodní* – buď přirozené a původní, anebo prostředí přírodě blízké, tedy člověkem upravené, pozměněné, zkulturněné. Hranice mezi takto pojatým kulturním a přírodním prostředím je samozřejmě neostrá, avšak pro účely tohoto textu se přidržíme neproblematického dělení. Přírodní prostředí pak může stát v jistém protikladu ke kulturnímu prostředí bytů, budov, silnic a většiny městských prostor. Člověk může přírodní prostředí pouze měnit, upravovat, šlechtit či ochuzovat. Konkrétně se jedná například o zahrady, parky, lesy, louky, celé krajiny i přírodu jako celek. Peter Clark by zřejmě takto chápaný pojem „přírodní prostředí“ spojil se svým „green space“ – zeleným prostorem (Clark 2010: 143-146). V dobových textech pak jsou velice frekventovaná slova „krajina“ a „příroda“, která lze také zjednodušeně ztotožnit s vymezeným přírodním prostředím.

Jako poslední zbývá pojem územní plánování. „Územní plánování je činnost rozvíjející městské a venkovské prostředí s ohledem na zájmy společnosti jako celku, potřeby sídel a regionů jako základních prostorových jednotek a s důrazem na dlouhodobé procesy v území“ (AUÚP 2006). Do názvu článku bylo sousloví „územní plánování“ zvoleno úmyslně. Text je totiž zaměřen primárně na architekty, urbanisty a stavební inženýry, kteří se snažili reflektovat problémy prostředí a navrhovali řešení z pohledu svých profesí. I proto je lze považovat za otce českého územního plánování, které zůstalo do značné míry v kompetenci architektů a urbanistů dodnes.

---

² Příklad široké definice životního prostředí: „Životním prostředím je vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie“ (§ 2 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí). Úzká definice životního prostředí dle UNESCO: „Životní prostředí je ta část světa, s níž je člověk ve vzájemném působení, kterou používá, ovlivňuje a které se sám přizpůsobuje“ (Jakrlová – Pelikán 1999).

Světové trendy

Nejprve si připomeňme některé světové (přesněji euroamerické) trendy a teoretické koncepty, které měly nejsilnější vliv na český (československý) urbanismus a počátky územního plánování. V 19. století lze vysledovat dvě hlavní tendence, které měly vést k ozdravení (a/sanaci) měst prostřednictvím přírody. Buď tím, že se příroda přivede do měst, anebo tak, že se města rozšíří do krajiny. První tendenci představují zejména velké přestavby historických měst (např. Paříž, Londýn, Vídeň nebo Brusel) s novými parky a promenádami, ale také projekty rozlehlých městských parků v USA (nejznámější je Central Park v New Yorku). Všechny problémy však přestavby starých měst řešit nemohly, od poloviny 19. století proto sílila tendence druhá – rozšiřování měst do přírodního prostředí skrze návrhy ideálních měst. V rámci tohoto proudu přinesla 2. polovina 19. století dvě významné koncepce. Nejprve Arturo Soria y Mata představil „lineární město“, které se mělo rozšiřovat podél ústřední komunikace a obyvatelé tak mohli mít díky rozvoji dopravy blíž k přírodnímu prostředí. S druhou koncepcí „zahradního města“, pro celé 20. století zcela zásadní a mimořádnou, přišel Ebenezer Howard. Ten propagoval decentralizované osídlení, kde by obyvatelstvo žilo v klidném prostředí zahrad, poblíž zelených ploch pro zemědělství a další rekreaci. Pokračování tohoto ideálu lze sledovat až k současným problematickým suburbii.

Propojení obou koncepcí pak nabízely plány ideálních měst první třetiny 20. století: nejstarší „průmyslové město“, jehož autorem byl Tony Garnier, v Československu obdivované urbanistické projekty pionýra funkcionalismu Le Corbusiera a „pásové město“ představitele sovětského plánování prostoru Nikolaje A. Miljutina. Tyto ideální projekty měly prostřednictvím zónování začlenit velké parkové plochy a další plochy zeleně do „organismu“ města, zároveň měly harmonicky přecházet do okolního přírodního prostředí. Bohužel realizace a úpravy těchto ideálních projektů často působily opačným směrem.

Pozornost architektů, teoretiků i veřejných činitelů se tak přestávala orientovat primárně na město, ale začala se rozšiřovat i na městské okolí, postupně vznikaly teorie plánování regionů a států. V této souvislosti nelze nezmínit jednoho z otců moderního plánování měst a regionů Patricka Geddesa, který chápal město především jako životní a sociální prostředí a tvrdil, že základní analytickou a plánovací úroveň má být na rozdíl od dřívějšího města region. „Dnes se jeho názor právem označuje jako ekologický, protože zdůrazňoval, že „prostředí a organismus, místo a lidé, jsou neoddělitelní“ (Hrůza – Zajíc 1996: 276).

Urbanisté i specialisté z dalších oborů se s rozvojem myšlenek zahradního města a zvyšující se úlohou okolí měst začali zajímat i o krajinu a její plánování. Od prvních let 20. století lze mluvit zejména ve Velké Británii a USA o širším plánování prostoru – území (*town and country planning*). Tento název byl dříve často spojován a zaměňován s jinými odvětvími, které se dnes s úzkým pojetím územního plánování již zcela neslučují, i když se stále doplňují a ovlivňují. Jde například o regionální (*regional*), prostorové (*spatial*) či krajinné plánování (*landscape planning*). A právě krajinnému plánování (tehdy ještě široce pojatému) bylo věnováno i několik významných mezinárodních konferencí, které pořádala významná a vlivná Mezinárodní federace pro bydlení a stavbu měst (International Federation for Housing and Town Planning) se sídlem v Londýně, která pořádala od roku 1913 řadu kongresů. Z rezolucí kongresů v Amsterdamu (1924) a v Paříži (1928) zmiňme alespoň některé, které zapůsobily i v českém prostředí: neomezený růst není žádoucí; velkoměsta by měla být trvale lemována zelenými pásy; je potřeba zaměřit se intenzivněji na dopravní otázky; krajinný upravovací plán by měl být pružný a měnitelný, avšak jen za účelem veřejného dobra (Kubík 1932: 26-27).

Stavbě měst se věnovaly také Mezinárodní kongresy moderní architektury (Congrès International d'Architecture Moderne – CIAM), které od roku 1928 pořádali moderní evropští architekti. Vyvrcholením se stala velmi vlivná Athénská charta vycházející ze 4. jednání CIAM (1933). Tématem bylo „funkční město“, jehož forma měla být určována primárními funkcemi, mezi které patří bydlení, práce, rekreace, jako spojovací prvek byla navíc uznána doprava a nakonec byl potvrzen i význam historických staveb. Pátý kongres CIAM, pořádaný v roce 1937 v Paříži, byl zacílen na bydlení a odpočinek (Frampton 2004: 316-317). Právě pod funkci rekreace (odpočinku) často i čeští architekti ve třicátých a čtyřicátých letech směřovali snahy chránit přírodní prostředí jak ve městech, tak i mimo ně.

Cesta k československému územnímu plánování

Vývoj českého (resp. československého) urbanismu a teorie plánování prostoru do jisté míry následovaly dění v západní Evropě a v USA. Před první světovou válkou lze spatřit první náznaky, po válce se pak posun urbanistické tematiky „od města ke krajině“ projevil výrazněji. Tato změna se začala projevovat i myšlenkami a názory některých autorů, které lze označit za environmentální.

Ještě pražská asanace (probíhající přibližně dvě desetiletí před první světovou válkou) představovala starší pojetí, kdy se při plánování města nepřekračovaly jeho hranice. Po roce 1918 se ale pozornost českých³ architektů, inženýrů a úředníků začala pozvolna zaměřovat i na širší okolí měst, na vesnice, kraje, regiony, celé území státu, přírodní či nejobecněji životní prostředí. Diskuse se přesouvaly z regulačních a upravovacích plánů největších měst, od jejich center k okrajům, přes města menší až k vesnicím, vznikaly plány širšího okolí sídel a postupně se začalo mluvit o regionálních a krajinných plánech, regionálním a krajinném plánování.

Demografická expanze a rozvoj lidských aktivit všeho druhu vedly i k rostoucí invazi do přírodního prostředí. Města se divoce rozrůstala, docházelo ke spekulacím s pozemky, hledaly se nové zdroje surovin a energie, nové rekreační plochy, intenzifikovalo a industrializovalo se zemědělství, stavěly se nové průmyslové závody, houstla dopravní síť. Navíc chyběl kvalitní stavební zákon a ani samotná ochrana přírody nebyla pevně ukotvena v zákoně.⁴

Zájem o širší prostředí města tedy rostl jednak přirozenou cestou, byl ale podněcován i viditelně rostoucím negativním vlivem lidské činnosti na okolí měst, na krajinu, na přírodu. Oba podněty pak současně vedly ke snaze o hlubší pochopení potřeby ochrany přírodního prostředí a k širšímu pojetí prostředí a jeho plánování.

Mezi důležité instituce, které měly zabránit devastujícímu a chaotickému rozvoji měst a zajistit jednotný stavební vývoj sídel i širších prostorových celků, patřily Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce (ÚSM při MAP) a Státní regulační komise (pro hlavní město Prahu). Velmi aktivní a moderně orientovaná Masarykova akademie práce (dále jen MAP) navazovala na předválečnou Technicko-hospodářskou jednotu. Jako její součást vznikl v listopadu 1922 Ústav pro stavbu měst (dále jen ÚSM) zabývající se moderně chápanými celostátními problémy osídlování, dopravy, vodních cest a celkově tvorbou krajiny. Státní regulační komise byla založena se vznikem Velké Prahy v roce 1922⁵ a měla vytvořit regulační a zastavovací plán zaručující jednotný stavební rozvoj města. Členy byli mnozí významní českoslovenští odborníci nejrůznějších

---

³ Oficiálně se jednalo samozřejmě o „československé“ odborníky, avšak slovenský urbanismus a územní plánování se začaly rozvíjet spíše až po druhé světové válce, proto bylo ponecháno označení „české“.

⁴ První zákon o ochraně přírody vešel v platnost až v padesátých letech (zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody).

⁵ Tzv. Velká Praha vznikla spojením Prahy s blízkými obcemi.

oborů od architektů až po hygieniky. Práce však nebyla jednoduchá a mnohých cílů dosaženo nebylo. Přesto a právě proto dala podnět pro mnohé články, výzvy, kritické sondy. Již v tom je význam Prahy pro československý urbanismus zásadní.

Na vybraných vysokých školách se pak začala vyučovat moderní výstavba měst.⁶ Charakteristické bylo to, že kantoři, kteří vyučovali stavbu měst, byli často aktivní architekti – urbanisté, jiní byli stavebními techniky a měli zhusta také funkce v důležitých státních institucích a úřadech. Díky tomu mohli studenti poměrně dobře připravit na problémy z každodenní praxe. Na druhou stranu ale do urbanismu a rozhodování o využití prostoru již tehdy silně zasahovaly politické a podnikatelské síly, které architekti ani stavitelé svou výukou a osobní snahou nedokázali ovlivnit.

Problematika plánování prostoru sice byla řešena po celá dvacátá léta, ale skutečně zařazení mezi přední témata v architektonických časopisech a navýšení vydávání tematicky blízkých publikací lze zaznamenat až od počátku třicátých let. Dřívější konjunktura se totiž začala měnit ve velkou hospodářskou krizi, jež u nás vyvrcholila přibližně v letech 1931-33. Stavební rozvoj se zpomalil a architektům se nabídla možnost zhodnotit léta po roce 1918. Právě v tomto období je možné nalézt u architektů i stavebních inženýrů první propracovanější vyjádření environmentálních myšlenek, které byly přirozeně spojeny s tehdejšími společenskými, hospodářskými i rostoucími environmentálními nesnáze. Byla to doba, kdy se stále častěji objevovaly snahy o preferování celku, jednoty, společenství proti liberalismu, který podle jeho kritiků prosazoval soukromé dílčí zájmy a způsobil mnohé krize (společenské, hospodářské, morální a nakonec i ekologické). Tento „kult jednoty“ (Švácha 2005: 33) je možné dát do souvislosti s nejrůznějšími dobovými projevy. Od socialistických teorií měst a regionů, vzniku Levé fronty (1929),⁷ zájmu o sociální bydlení až k dobovému příklonu k vesnici, venkovu, přírodě (tedy rustikalismu a vernakularismu), ale také k národu a vlasti (národovectví a vlastenectví a nakonec i ochránářství). Tyto tendence se prolínaly a u jednoho architekta se

---

⁶ Z Vysoké školy architektury a pozemního stavitelství na ČVUT v Praze zmiňme alespoň Antonína Engela, Aloise Mikuškovice a Jaroslava Vaněčka; obor architektury a pozemního stavitelství na České vysoké škole technické v Brně vedl Adolf Liebscher, jeho nástupcem se stal Bohuslav Fuchs a na škole přednášel i Vladimír Zákřejs; Školu architektury na AVU v Praze vedl architekt a urbanista Josef Gočár.

⁷ Levá fronta si kladla za cíl propagovat v Československu socialistickou kulturu a rozvíjet spolupráci mezi pokrokovou inteligencí a dělnickou třídou.

mohly postupem času nejrůzněji měnit, spojovat a rozplétat. Řešením a nástupcem liberalismu se pak pro mnohé stalo právě plánování – měst, regionů, ale i hospodářství či dokonce života obyvatel.

Druhá světová válka přinesla stavební klid, a proto se mnozí architekti, urbanisté i přírodovědci mohli opět věnovat hlubšímu teoretickému propracování vlastních konceptů i zhodnocení obecných trendů z let třicátých. V mnohých úvahách byli podporováni vypsáním nejrůznějších soutěží, a to zejména v první polovině války. Např. literární soutěž České akademie technické: Technické stavby a ochrana přírody (1940), vědecká soutěž SIA:⁸ Šetření hmotou a energií (1940) nebo soutěže Ministerstva školství a národní osvěty na podporu regionalismu a stavebnictví na venkově (1940). Ve čtyřicátých letech se environmentální myšlení v architektuře a urbanismu projevovalo nejčastěji a nejintenzivněji, vyvrcholením se pak stala léta těsně poválečná. S koncem války totiž mohly být vydány za války sepsané, ale nepublikované texty, v časopisech se rychle rozvíjely myšlenky řešící poválečnou obnovu, jejíž součástí mělo být především plánování – sídel, regionů, krajín i státu.

Na poválečný vrchol ale rychle navázal útlum, který lze spojit s rokem 1949. V tomto roce končí počáteční fáze československého urbanismu a plánování a začíná fáze „lidovědemokratická“, odstartovaná únorem 1948. Během roku a půl došlo k výrazným personálním změnám na vysokých školách, v redakcích časopisů i na výzkumných pracovištích. Poslední texty navazující na předválečné, válečné a těsně poválečné tendence je možné dohledat právě do roku 1949.

Nejvýznamnější představitelé environmentálních myšlenek

Dříve než se zaměřím přímo na jednotlivé architektky, urbanisty a stavební inženýry, musím vzpomenout nejdůležitější přírodovědce a ochránce přírody, kteří významně přispěli k rozvoji zájmu veřejnosti i teoretiků architektury o problémy přírodního a životního prostředí. Přírodovědci, pozorovatelé i milovníci přírody sice již od druhé poloviny 19. století upozorňovali na negativní vlivy člověka na přírodu, avšak až za první republiky jejich hlasy zesílily, měly pevnější vědecké podklady a postupně i větší podporu z jiných oborů i z řad širší veřejnosti. Mezi nejvlivnější české biology, kteří se věnovali ochraně přírody a zároveň i rodícímu se krajinnému a regionálnímu plánování, lze zařadit jména jako

---

⁸ Zkratka SIA původně znamenala Svaz inženýrů a architektů.

Rudolf Maximovič (1881-1963), Jan Svatopluk Procházka (1891-1933), Jaromír Klika (1888-1957), Vladimír Úlehla (1888-1947) či Silvestr Prát (1895-1990).

Jejich argumentace a důvody, proč chránit přírodu, se pohybovaly od romantických a vlasteneckých ideálů ochrany domoviny, přes upřednostňování estetické hodnoty přírody až k vědecky více podloženým tvrzením. V těch se již projevovalo poznání propojenosti systémů, ekosystémů, populace i jedinců a autoři mnohem častěji poukazovali na možné negativní důsledky pro samotného člověka. Na architektky a inženýry zřejmě nejvíce zapůsobila práce Jaromíra Klinky (např. Klika 1944, 1948), který s architektky aktivně debatoval i spolupracoval. Podobnou roli měl i Silvestr Prát, který sepsal uznanou předmluvu k níže zmíněné knize *Země krásná: kniha o přírodě, civilizaci a plánování* (Říha 1948). Práce každého z těchto odborníků by si zasloužila vlastní monografické zpracování, podobně jako práce dále představených zástupců environmentálního „architektonického“ myšlení.⁹ Následující přehled vývoje environmentálního myšlení vychází z díla několika nejvýznamnějších českých teoretiků urbanismu a územního plánování. Těmi nebyli pouze vystudovaní architekti a urbanisté, ale také doposud přehlížení stavební inženýři.

Již před první světovou válkou publikoval *Vladimír Zákrejs* (1880-1948) články týkající se přírodního prostředí ve městech i mimo ně. Povoláním architekt, urbanista, restaurátor i loutkař se v roce 1922 stal spoluzakladatelem ÚSM při MAP a také přednostou regulačního odboru hlavního města Prahy. Od roku 1908 publikoval články, ve kterých seznamoval čtenáře s aktuálními trendy především z Velké Británie, představoval teorie i praxi zahradních měst, zabýval se ale i regulačními plány anebo přírodně hodnotnými celky (např. Zákrejs 1908, 1914, 1915-17).

Pro další směřování československého urbanismu byly velice důležité Zákrejsovy studie a přednášky z dvacátých let (např. Zákrejs 1922, 1925). Podle Ladislava Kubíka na přednášce pro Ústav pro stavbu měst v roce 1923 poprvé veřejně představil svůj návrh národního upravovacího plánu (Kubík 1932: 90).¹⁰ V člancích pro časopis *Krásna našeho domova* pak Vladimír Zákrejs plně odhaloval své environmentální myšlenky. Upozorňoval, že při tvorbě regulačních plánů obcí by se mělo pamatovat nejen na ochranu historických památek, ale také na přírodní krásy. Spojení ochrany kulturních památek s přírodními představovalo projev dobové snahy chránit domovinu. Přírodní prostředí bylo

⁹ Zatím jsou zpracováni pouze dva: Karel Honzík a Ladislav Žák (Honzík 2002; Žák 2006).

¹⁰ Národní upravovací plán ve významu dnešní Politiky územního rozvoje.

i pro Vladimíra Zákrejse součástí domoviny, rodné země, která se má chránit a uchovávat pro další generace.¹¹

Dnes téměř neznámý třetí předseda ÚSM při MAP *Ladislav Kubík* (1879-1951) byl jedním z prvních stavebních techniků, kteří se aktivně zajímali o ochranu přírody. Od roku 1927 vedl dnes pozapomenutý časopis *Stavba měst a venkovských obcí: zprávy Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce* a zastával hodnost vrchního rady stavebního úřadu hlavního města Prahy.

Časopis *Krása našeho domova* vydal během roku 1932 seriál textů, ve kterých Ladislav Kubík prezentoval nejenom své přesvědčení o nutnosti ochrany přírody, cíle ÚSM, ale také nutnost plánovat města a krajiny na celostátní úrovni (navazoval tak na svého předchůdce Vladimíra Zákrejse). Pro Kubíka bylo přírodní prostředí také domovem, ale oproti Zákrejsovi zdůrazňoval více estetické hodnoty, které se podle něj přirozeně pojí s těmi etickými. Stavěl se v romantickém duchu otevřeněji i proti technice. Domníval se totiž, že právě její rychlý rozvoj způsobuje úbytek přírodních krás (Kubík 1932).

Další málo známou a neprávem opomíjenou osobností byl vystudovaný stavební inženýr a stavební rada hlavního města Prahy *Jaroslav Vaněček* (1884-1962). Nejpozději od druhé poloviny dvacátých let publikoval články o zahraničním krajinném a regionálním plánování a v roce 1940 pak sepsal hned tři výrazné studie. Pozoruhodný je článek *Šetření hmotou a energií v urbanismu* (Sedlák – Vaněček 1940). Text sice programově není environmentálně orientován, jde v něm spíše o ekonomickou a organizační hospodárnost při plánování měst, obcí a regionů. Přesto se v druhé rovině dotýká i environmentální tematiky, a to ve dvou nejdůležitějších směrech: šetření půdou a šetření energií. V témže roce Jaroslav Vaněček přinesl společně se Zdeňkem Wirthem dodnes přínosný přehled vývoje stavby měst v Čechách (Vaněček – Wirth 1940) a zúčastnil se také, tentokrát s Josefem Šebkem, literární soutěže České akademie technické s názvem *Technické stavby a ochrana přírody*. Práce byla jako jediná odměněna cenou, a tím získala právo na pozdější vydání (Šebek – Vaněček 1942). Jedinečná kniha spojuje technické vzdělání a zaměstnání obou autorů s jejich environmentálním a estetickým cítěním. Nejenže je naplněna příklady a konkrétními radami, ale přináší také historický přehled ochrany a velice obsáhlou a tehdy velmi aktuální bibliografii (538 titulů!). Jaroslav Vaněček svou prací asi nejlépe reprezentuje širší proud v první polovině čtyřicátých let tolik

¹¹ Za první republiky byla ochrana přírody (především v smyslu konzervace) spojena s ochranou kulturních památek a podřízena Ministerstvu školství a národní osvěty.

diskutované tematiky krajiny a inženýrských staveb (další např. Zimmerler 1940; Hofman 1943; Zeman 1943).

Jaroslav Vaněček se snažil především od čtyřicátých let apelovat na architektky a inženýry a tvrdil, že je třeba při správném utváření krajiny a krajinných prvků spojit vědecký přístup (rozum) s uměleckým (cit). Jen tak může vzniknout harmonický celek, který nejenže bude plnit své praktické funkce, ale bude také krásný (Vaněček 1942).

Zakladatel moderní české zahradní architektury a urbanista *Otokar Fierlinger* (1888-1941) se již od začátku dvacátých let zaměřoval na problematiku veřejných prostranství, městských rekreačních ploch, krajinného plánování, přispíval do odborných časopisů svými výpisky z mezinárodních kongresů a zabýval se také obecně urbanismem a regionálním plánováním. Jako jeden z prvních se začal věnovat úpravě – ozdravění – asanaci venkovských obcí (Fierlinger 1923). Vyvrcholením jeho snah pak byla samostatná publikace *Zahrada a obydlí*, ve které shrnul moderní trendy a představil vlastní pojetí zahradní a parkové architektury (Fierlinger 1938).

Otokar Fierlinger viděl hned několik důvodů, proč chránit a vytvářet nové přírodní prostředí. Hlavním problémem pro něj bylo neharmonické spojení lidského díla s přírodou. Důležitou pro něj byla také hodnota celku, kterou chápal jako spojení hodnoty účelové (hospodářské, sociální, rekreační) s uměleckou (výtvarnou), kterou by měl přispět právě architekt k dotvoření harmonického celku. Podle Fierlingera je na architektovi, aby spojil při projektování zahrady, parku, krajiny účelnost se správnou formou a dbal na to, aby při tom nebylo původní přírodní prostředí ochuzeno (Fierlinger 1939: 37).

Spolupracovníkem Otokara Fierlingera byl architekt a urbanista *Josef Karel Říha* (1893-1970), který se od začátku třicátých let soustředil na otázky urbanismu a plánování větších celků, ve druhé polovině třicátých let se pak věnoval rozvoji vesnic a venkova (Říha 1936, 1937). Komplexní pojetí plánování měst se projevilo v první souhrnné a ve své době zásadní práci. Vypracováním textu *Město a upravovací plán* pověřil ÚSM při MAP právě O. Fierlingera a J. K. Říhu, kteří redigovali texty odborníků z nejrůznějších oborů (Fierlinger – Říha 1932). Vznikl tak stručný přehled metodiky a dobové techniky tvorby regulačních plánů, plánování měst a jejich okolí a příslib plánů regionálních. Již nechyběly kapitoly o rekreaci a zelených plochách či o ochraně přírodních památek.

V roce 1948 mohl architekt Říha vydat ojedinelou knihu *Země krásná: kniha o přírodě, civilizaci a plánování*, kterou si troufám označit za jednu ze tří

nejvýznamnějších prací té doby, v nichž se nejuceleněji a zároveň nejintenzivněji projevovalo environmentální myšlení ve spojitosti s plánováním prostoru.¹² Kniha, z největší části sepsaná v letech 1943-44, je komplexním úvodem do krajinného plánování, zabývá se historickými souvislostmi, geologií, ve velké míře botanikou a geobotanikou, technickým vývojem, ale také zahradní a parkovou architekturou, urbanismem, estetickými a etickými hodnotami přírody, ochranou přírody a s tím související lidskou činností, která přírodní prostředí poškozují. Takto široce pojatou a vědecky podloženou naukou o krajině Říhova kniha předčí i *Obytnou krajinu* Ladislava Žáka. Kniha je některými považována za naši první ucelenou studii o krajinářské architektuře (např. Honzák 1998: 115).

K mladším autorům již patří architekt, teoretik a návrhář nábytku *Karel Honzík* (1900-1966). Od druhé poloviny třicátých let se začal věnovat psychologickému i fyzickému působení architektury na člověka, upozorňoval na nedostatky přímočarého vědeckého funkcionalismu, všiml si i zhoršující se kvality života ve městech. Své koncepce a postřehy Honzík sepsal především ve válečných letech, i když většinu textů mohl vydat až po válce. V textech zveřejněných do roku 1945 sledoval kupříkladu dvě linie lidského uvažování, „technicismus“ a „naturalismus“, tedy víru v technický pokrok (láska k technice) a zároveň obavy a despekt z techniky a návrat k přírodě (láska k přírodě). „Tento naturalismus nám klade na srdce, ... že původním smyslem civilisace bylo odstranění některých nedostatků přírodního života, nikoliv zaplňování přírody všemožnými konstrukcemi a stavbami“ (Honzík 1942-44: 209).

Ve svých úvahách od počátku čtyřicátých let se často opíral o články a myšlenky Ladislava Žáka, se kterým se spřátelil, na některých člancích dokonce spolupracovali (např. Honzík – Žák 1943). Karel Honzík se snažil vytvořit teoretický podklad pro tvorbu „obyvatelné architektury“, obyvatelného města, prostředí, prostoru (srov. „obytná krajina“ Ladislava Žáka). Architekt chtěl ukázat, jak vytvářet prostor, který by vyhovoval lidským fyzickým i psychickým potřebám. Přitom došel až k tomu, že vytvoření a udržení takového prostoru není možné bez harmonického vztahu s přírodou (Honzík 1938, 1944).

Vyvrcholením jeho teoretického úsilí, které lze spojovat s environmentálním myšlením, bylo vydání dvou knih v roce 1946 (Honzík 1946a, 1946b). V první knize *Necessismus, myšlenka rozumné spotřeby* se Honzík staví proti sílicímu konzumnímu způsobu života. Kritizuje kapitalistické plýtvání,

---

¹² Další dvě práce jsou *Obytná krajina* Ladislava Žáka (1947) a již zmíněné *Technické stavby a ochrana přírody* (Šebek – Vaněček 1942).

rozchazovačnost, zbytečnou reprezentaci, výrobu nehodnotných věcí, upřednostňování osobních zájmů, které vyústily jak v mnohé krize (společenské, ekonomické, přírodní), tak i do světových válek. Podle Honzíka je nutný racionální a plánovitý přístup k omezeným zdrojům, výrobě, využívání prostředí i životu a spotřebě obyvatelstva. Druhá, známější kniha *Tvorba životního slohu* je souhrnem článků od roku 1938. Architekt zde přišel například s myšlenkou nového „biotického“ slohu, který bere v úvahu psychickou reakci člověka na prostředí i společenský rozvoj a potřeby. Jak napsala Dita Robová-Dvořáková: „Rozvoj ‚biotického‘ slohu Honzík spojuje v duchu své celoživotní víry se vznikem socialistické společnosti. Ta také umožní, jak Honzíkovi vstúpil Ladislav Žák, sloučení ‚technicismu‘ a ‚naturalismu‘ – návrat člověka k zdravému životu v přírodě na základě příznivého rozvoje techniky“ (Honzík 2002: 22).

Nejproslulejším představitelem environmentálních myšlenek v české teorii architektury, urbanismu a územního plánování je bezpochyby *Ladislav Žák* (1900-1973). Nejprve se specializoval na projektování vil, ale přibližně od roku 1936 se z ideových důvodů věnoval více nábytkářskému designu, problematice sociálního bydlení a řešení problémů krajiny a životního, resp. přírodního prostředí. Svůj koncept „obytné/obyvatelné krajiny“ a vůbec důvody ochrany krajiny a přírody představoval v odborných časopisech nejintenzivněji od roku 1942, v letech 1947-49 pak dospěl k nejvíce vyhraněnému názoru na vztah člověka a jeho prostředí.

Ladislav Žák se proslavil především svou knihou *Obytná krajina* (Žák 1947) s předmluvou Karla Teigehe. Autor v knize rozsáhle shrnul a propracoval své environmentální myšlenky, které rozvíjel od konce třicátých let. Zaměřil se především na kritiku tehdejšího stavu krajiny a pokusil se představit konkrétní řešení a překážky krajinné obyvatelnosti (přelidnění, nesprávné osídlení, výroba, doprava, nečistota). Pro Ladislava Žáka znamenala obyvatelnost krajiny nejenom vhodnost k lidskému pobytu, osídlení, práci, ale také vhodnost k pohybu v přírodě, tedy obyvatelnost přírodní, která má pro člověka hodnotu především rekreační (Žák 1942: 135). Z toho pak vyvozoval základní význam přírodního prostředí pro člověka a zásadní smysl jeho plánování na různých úrovních (od návrhů vybavení interiérů, přes návrhy budov až k plánování celých krajin). Jako vůbec první také navrhnul výuku speciální architektonické disciplíny: „architekturu zeleně“, někdy též „architekturu přírodních prostor“ (ibid.: 131-132).

Pozoruhodný je vývoj, kterým Ladislav Žák prošel během čtyřicátých let. V textech z první poloviny čtyřicátých let měla pro autora krajina a příroda

zejména zmíněnou hodnotu obytnou, neboli funkční (materiálovou, rekreační a psychickou), byla tedy něčím „pro člověka“ (např. Žák 1942). Postupně ale stále častěji upřednostňoval hodnotu přírodní či krajinnou, kterou nejdříve spojoval s hodnotami estetickými a etickými (Žák 1944: 147). Po roce 1945 ale již dělí hodnotu přírody a krajiny na obytnou (pro člověka) a přírodní, kterou již nelze chápat ve vztahu k člověku. Proti tzv. „hospodářskému technicismu“ proto stavěl „biologický naturalismus“ či „pannaturalistický socialismus“, který měl rozšiřovat principy socialismu, zásady spravedlivého a souladného soužití, na celou přírodu živočišnou, rostlinnou i nerostnou (Žák 1948: 148). Zdá se tedy, že se Ladislav Žák jako jediný z architektů odvážil přiřadit přírodě (přírodním prostředí) hodnotu, kterou má sama o sobě, bez praktického, a dokonce ani „nepraktického“ (např. estetického) významu pro člověka.

Posledním a nejmladším zde představeným zastáncem environmentálních myšlenek byl *Emanuel Hruška* (1906-1989), architekt, urbanista, teoretik a vysokoškolský pedagog, který stál přímo u zrodu československého územního plánování jako vědecké disciplíny. V roce 1948 například založil a po 14 let vedl Ústav stavby měst na Fakultě architektury a pozemního stavitelství Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě.

Od třicátých let se věnoval upravovacím a regulačním plánům, ve válečných letech se pak snažil stavět plánování větších prostorových celků na vědeckých a objektivních základech, které později spojoval i se znalostmi z biologických disciplín a potřebou ochrany přírodního prostředí. Během druhé poloviny čtyřicátých let ale vycházel i z vědecky hůře obhajitelných předpokladů. Například v úvodu ke knize *Krajina a její soudobá urbanisace* představil „biologický universalismus“, přesvědčení, že kultura, krajina, lidské sídliště, sociálně-hospodářský život, technické dílo i umění, vše je pevně spojeno v determinovaném vývojovém rytmu zrodu, zrání, rozkladu, zániku a opětného zrodu (Hruška 1946: 5). Pro Emanuela Hrušku byl tedy důležitý respekt k biologickým procesům. Cílem krajinného plánování by mělo být překonání nesouladu, který lidé vytváří nerespektováním těchto procesů, snahou by mělo být nalezení cesty k rovnováze. Hruškovo organické pojetí se odráží i v přesvědčení, „že krajina je ‚organismus‘, kde jakékoliv dění je příčinně závislé na všech ostatních složkách“ (Hruška 1945: 15). Tento hlubší biologizující přístup architekt spojoval s vírou v lepší socialismus a s kritikou liberalismu. Krajinné plánování by podle něj mělo pomoci vytvořit nové prostředí, kde by se rozvíjely lidské zájmy i technika v rovnováze a harmonii s přírodou. Pokud se tak nestane, devastace přírody povede i k narušení hospodářství a samotného života obyvatel.

Řada architektů, urbanistů a stavebních inženýrů, kteří publikovali svá přesvědčení o nutnosti ochrany a rozvoje přírodního prostředí, tímto výčtem samozřejmě nekončí. Problémům plánování měst i regionů, zeleným plochám ve městech, rozvoji rekreačních a lázeňských ploch se věnovalo i několik dalších, jejich názory však nebyly tak vyhraněné, revoluční a programově zaměřené na ochranu přírodního prostředí.¹³

Závěrem

Tato přehledová studie ukázala, jak těsnou souvislost měly urbanistické trendy směřující ke vzniku územního plánování s environmentálními myšlenkami. Hodnoty, které představení teoretici připisovali přírodnímu prostředí (tedy odůvodnění, proč ho chránit, udržovat a rozvíjet), je možné spatřit v několika hlavních směrech.

Nejstarší autoři (Vladimír Zákrejs a Ladislav Kubík) viděli základní hodnotu přírodního prostředí v tom, že je člověku domovem, lépe řečeno domovinou, kterou je nutné chránit kvůli jejím estetickým a etickým hodnotám. U Jaroslava Vaněčka se již začíná projevovat tehdy hojný příklon k organickému pojetí, které vnímá hodnotu části (prvku, jedince) ve vztahu k ostatním částem, a především ve vztahu k celku (obecnině, přírodě, společnosti). Hodnota celku je pak vyšší než pouhý součet hodnot jeho částí. Jaroslav Vaněček viděl hodnotu celku, podobně jako Otokar Fierlinger, ve spojení hodnoty účelové (funkční) s výtvarnou (uměleckou, někdy též estetickou). K této dvojici lze přiřadit i Josefa Karla Říhu. Ten se přibližoval organickému přístupu tím, že stavěl na praktickém významu přírodního prostředí, který ale spojoval s estetickou hodnotou a hodnotou výtvarnou, kterou může „dodat“ právě architekt.

Trojice mladších architektů (Ladislav Žák, Karel Honzík, Emanuel Hruška) pak sice také vycházela z organického přístupu, avšak úzce jej spojovala s potřebou společenské změny. Kritizovali hospodářský liberalismus a věřili v řešení skrze společenskou změnu a nastolení socialismu, v respektování přírodního prostředí viděli záchranu před zhoubným směřováním společnosti.

Karel Honzík vnímal hodnotu přírody v její obyvatelnosti. Obyvatelnost ovšem neměla přírodu poškozovat, ale pouze upravovat pro potřeby člověka.

---

¹³ Přesto alespoň připomínka několika osobností, které se rovněž snažily reflektovat problémy přírodního prostředí v souvislosti s urbanismem a většími technickými stavbami: Bohuslav Fuchs, Stanislav Semrád, Oldřich Starý, Alois Mikuškovice, Emil Zimmerler či Jan Hofman.

Emanuel Hruška patřil k těm, kteří nejvýrazněji spojovali organický přístup s ideálem socialistické společnosti. Autor dával do souvislosti účelovou (praktickou) hodnotu přírody s hodnotou celku – pokud totiž nebude zdravý celek (příroda), nemůže být zdravá ani jeho část (společnost, hospodářství, člověk). A konečně v osobnosti Ladislava Žáka jako by dospěl vývoj environmentálního myšlení nejdále. Architekt vyzýval k ochraně přírodního prostředí, a to pouze kvůli hodnotě, kterou má samo o sobě.

Po roce 1948, resp. 1949, i přes vyhlášení nového stavebního zákona a později prvního zákona o ochraně přírody (1956), environmentální myšlenky architektů, inženýrů a biologů zřetelně ustoupily. Učebnice urbanismu a územního plánování sice již od padesátých let nabádají studenty, aby zohledňovali přírodu, biologickou rovnováhu a snažili se navrhnout tak, aby nedocházelo k další devastaci přírodního prostředí (např. Hruška 1955; Říha – Stefan – Vančura 1956; Lorenz 1958, 1961). Přesto se hlubší, a především vlivnější environmentální myšlenky do české teorie územního plánování začaly vracet až v devadesátých letech.¹⁴

Jan Dostálík vystudoval dějiny umění a environmentální studia na Masarykově univerzitě v Brně. V rámci postgraduálního studia na Katedře environmentálních studií Fakulty sociálních studií MU se zaměřuje zejména na vývoj územního plánování a urbanismu ve vztahu k environmentálním problémům 20. století. Věnuje se také architektuře českých Němců v první polovině 20. století. Kontakt: jan.dostalik@mail.muni.cz

Použité prameny a literatura:

Zákon č. 280/1949 Sb., o územním plánování a výstavbě obcí, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů.

AUÚP. 2006. „Definice územního plánování a činnosti urbanisty (květen 2006)“. *Asociace pro urbanismus a územní plánování* [online]. 2006 [cit. 2010-12-10]. Dostupné na WWW: < <http://www.urbanismus.cz/asociace-pro-urbanismus-a-uzemni-planovani/auup.php?lg=cz&sel=menu&menuID=20>>.

Clark, Peter. 2010. „Urbánní dějiny a zelený prostor.“ *Lidé města* 12, 2010, 1: 135-146.

Czumalo, Vladimír. 1991. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha: Karolinum.

Dostálík, Jan. 2010. *Projevy environmentálního myšlení v české teorii architektury*

---

¹⁴ Prozkoumání environmentálních myšlenek mezi lety 1949 a 1989 je předmětem autorovy další badatelské práce.

- a urbanismu první poloviny 20. století.* Rkp. diplomové práce na Masarykově univerzitě v Brně.
- Fierlinger, Otokar – Říha, Josef Karel. 1932. *Město a upravitelství plánu.* Praha: Spolek československých inženýrů.
- Fierlinger, Otokar. 1923. „Asanace venkovské obce Kvasnic na Moravě.“ *Stavba* 2, 1923: 102-106.
- Fierlinger, Otokar. 1938. *Zahrada a obydlí. Základní zásady zahradní kompozice.* Praha: Jan Laichter.
- Fierlinger, Otokar. 1939. „O pražských sadových a rekreačních plochách.“ *Krásna našeho domova* 31, 1939: 9-12, 33-37.
- Frampton, Kenneth. 2004. *Moderní architektura. Kritické dějiny.* Praha: Academia.
- Hofman, Jan. 1943. *Nové technické dílo v starém městě, vesnici, přírodě.* Praha: Česká matice technická.
- Honzák, František. 1998. „Říha Josef Karel.“ P. 115 in Milan Churáň et al.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století II.* Praha: Libri.
- Honzík, Karel – Žák, Ladislav. 1943. „Krajina a osídlení.“ *Zprávy veřejné služby technické* 25, 1943: 412-417.
- Honzík, Karel. 1938. „Obyvatelné město.“ *Přítomnost* 15, 1938: 348-352.
- Honzík, Karel. 1942-44. „Architektura jako tvorba prostředí.“ *Volné směry* 38, 1942-44: 207-219.
- Honzík, Karel. 1944. *Úvod do studia psychických funkcí.* Praha: Ed. Grégr a syn.
- Honzík, Karel. 1946a. *Necessismus, myšlenka rozumné spotřeby.* Praha: Horizont.
- Honzík, Karel. 1946b. *Tvorba životního slohu. Stati o architektuře a užitkové tvorbě vůbec.* Praha: Václav Petr.
- Honzík, Karel. 2002. *Za obzorem věčnosti.* Ed. Dita Dvořáková-Robová. Praha: Arbor vitae.
- Hruška, Emanuel. 1945. *Příroda a osídlení. Biologické základy krajinného plánování.* Praha: Ed. Grégr a syn.
- Hruška, Emanuel. 1946. *Krajina a její soudobá urbanizace.* Praha: B. Pyšvejc.
- Hruška, Emanuel. 1955. *Úvod do urbanizmu a územního plánovania.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Hrůza, Jiří – Zajíc, Josef. 1996. *Vývoj urbanismu II.* Praha: ČVUT.
- Hrůza, Jiří. 2000. „Urbanistická výročí, červenec – srpen 2000.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 3, 2000, 4: 40-43.
- Hrůza, Jiří. 2002a. *Charty moderního urbanismu.* Praha: Agora.
- Hrůza, Jiří. 2002b. „Kalendárium 2002: Alois Mikuškovice.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 5, 2002, 2: 35-39.
- Hyzler, Josef. 2006. „Kdo byl profesor Emanuel Hruška a doba, ve které žil“ (článek pro Věstník Klubu Za starou Prahu 1/2006). *Za starou Prahu* [online]. 2006 [cit. 2010-12-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.zastarouprahu.cz/ruzne/hruska.htm>>.
- Jakřlová, Jana – Pelikán, Jaroslav. 1999. *Ekologický slovník terminologický a výkladový.* Praha: Fortuna.
- Klika, Jaromír. 1944. „Plánování krajiny a biolog.“ *Věda a život* 10, 1944: 460-471.
- Klika, Jaromír. 1948. *Plánujeme s přírodou. Metodika biologického průzkumu při plánování.* Praha: Brázda.
- Kubík, Ladislav. 1932. „Za ochranu a zvýšení krásy kraje.“ *Krásna našeho domova* 24, 1932: 8-9, 26-27, 39-40, 55, 88-90.

- Lorenz, Victor. 1958. *Perspektiva a územní plánování*. Praha: Práce.
- Lorenz, Victor. 1961. *Územní plánování*. Praha: SNTL.
- Mikuškovic, Alois. 1933. *Technika stavby měst*. Praha: Klub architektů.
- Říha, Josef Karel – Stefan, Oldřich – Vančura Jiří. 1956. *Praha věřejška a zítřka*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury.
- Říha, Josef Karel (ed.). 1937. *Vesnice – půda a plán*. Praha: Knihovna Péče o zdraví venkova.
- Říha, Josef Karel. 1936. „Úprava vesnice a venkovských krajů.“ *Architekt SIA* 35, 1936: 97-102.
- Říha, Josef Karel. 1948. *Země krásná. Kniha o přírodě, civilisaci a plánování*. Třebechovice pod Orebem: A. Dědourek.
- Sedlák, Zdeněk. – Vaněček, Jaroslav. 1940. „Šetření hmotou a energií v urbanismu.“ *Architekt SIA* 39, 1940: 131-136.
- Starý, Oldřich. 1941. „Dr. Otokar Fierlinger † 8. IX. 1941.“ *Architektura* 3, 1941: 209.
- Šebek, Josef – Vaněček, Jaroslav. 1942. *Technické stavby a ochrana přírody*. Praha: Prometheus.
- Švácha, Rostislav. 2005. „Architektura čtyřicátých let.“ Pp. 31-74 in Marie Platovská – Rostislav Švácha (eds.): *Dějiny českého výtvarného umění 1939/1958 V*. Praha: Academia.
- Vaněček, Jaroslav – Wirth, Zdeněk. 1940. „Stavba měst v Čechách.“ Pp. 277-290 in: Josef B. Stránský (ed.): *Z vývoje české technické tvorby. Sborník vydaný k 75. výročí založení Spolku českých inženýrů v Praze*. Praha: Spolek českých inženýrů.
- Vaněček, Jaroslav. 1941. „Technické stavby a ochrana přírody.“ *Zprávy veřejné služby technické* 23, 1941: 81.
- Vaněček, Jaroslav. 1942. „Několik poznámek k vytváření krajiny.“ *Architekt SIA* 41, 1942: 273-280.
- Vlček, Pavel. 2004. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia.
- Zákrejs, Vladimír. 1908. „Regulační plány venkovských měst.“ *Krása našeho domova* 4, 1908: 108-112,120-123.
- Zákrejs, Vladimír. 1914. „Budoucnost Šárky.“ *Krása našeho domova* 10, 1914: 51-55.
- Zákrejs, Vladimír. 1915-17. „Několik poznámek o stavbě měst a ochraně památek.“ *Krása našeho domova* 11, 1915-17: 45-49.
- Zákrejs, Vladimír. 1922. „Vědecké základy stavby měst.“ *Stavba* 1, 1922: 6-11.
- Zákrejs, Vladimír. 1925. *Methodické řešení plánů upravitelů*. Praha: Ústav pro stavbu měst při M.A.P.
- Zimmler, Emil. 1940. „Architektura inženýrských staveb dneška.“ *Krása našeho domova* 32, 1940: 161-163.
- Žák, Ladislav. 1942. „Zahrada, sad, krajina jako obytný prostor.“ *Architektura* 4, 1942: 129-136.
- Žák, Ladislav. 1944. „Ničení samoty a rostlinstva v Železných horách.“ *Krása našeho domova* 36, 1944: 147-157.
- Žák, Ladislav. 1947. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes.
- Žák, Ladislav. 1948. „Česká krajina po roce 1945.“ *Architekt* 46, 1948: 147-155.
- Žák, Ladislav. 2006. *Byt a krajina*. Ed. Dita Dvořáková. Praha: Arbor vitae.